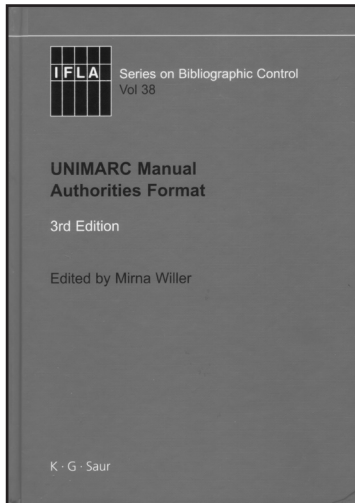

Besorolási adatok UNIMARC formátuma

A kézikönyv a UNIMARC besorolási adatok nemzetközi csereformátum harmadik kiadását tartalmazza. Szerkesztője *Mirna Willer*, korábban az IFLA UNIMARC állandó bizottságának (Permanent UNIMARC Committee, PUC) elnöke, jelenleg a bizottság tanácsadója. Az 1991-ben megjelent első kiadás óta eltelt közel két évtized a csereformátumban számos módosítást, bővítést, finomítást eredményezett. A gyors technológiai változás némi szemléletváltást is hozott, s e hatások némiképp átfomálták a *UNIMARC Authorities* szerkezetét és adatelemeinek körét.

A UNIMARC kezdetől fogva a sokféle nemzeti MARC bibliográfiai formátum köztes, a nemzetközi rekordcserére alkalmas közvetítő formátum kívánt lenni. A formátumot világszerte használják a nagy nemzeti könyvtárak saját nemzeti formátumként, adatcserére, vagy úgy, hogy a saját nemzeti MARC formátumot a UNIMARC-kal szorosan megfeleltetve fejlesztik.¹ A UNIMARC authority formátum kifejezetten a besorolási adatok összefűzésére és cseréjére való. A fejlesztést folyamatosan végzi az IFLA erre a célra megalakult állandó bizottsága (PUC). Célja, hogy az egyes nemzeti bibliográfiák, illetve katalogizáló intézetek munkája során keletkezett értékes információkat be lehessen vonni a könyvtárak közötti együttműködésbe, az adatok integrálódhassanak a hálózati keresési folyamatokba, a katalógusok, bibliográfiák rendszerező információit nemzetközileg is újra lehessen hasznosítani. A rekordok strukturált tartalma segíti a szabványos

UNIMARC manual : authorities format / ed. by Mirna Willer. – 3rd. ed. – München : Saur, 2009. – (IFLA series on bibliographic control ; 38)
ISBN 978-3-598-24286-1

könyvtári feldolgozást és adatkezelést, jelentősen hozzájárul a célzatosan végezhető, szemantikus integrált keresési folyamatok hatékony lefuttatásához.

A formátum alapjai

A formátum független a katalogizálási szabályzatoktól, a UNIMARC formátumcsalád² az egyes nemzeti MARC formátumokhoz képest általánosabb szintű struktúrát határoz meg. Kiterjed a rekordtípusokra és ezek fizikai szerkezetére, az adatelemek kezeléséhez szükséges tartalomjelölőkre és a bibliográfiai feldolgozás szabványos adattartalmi elemeire. Az efféle közvetítő metastruktúra iránti igény az 1970-es években merült fel, egyik megnyilvánulása az IFLA *Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control, UBC)* programja által is szorgalmazott nemzetközi authority rendszer kialakításának gondolata a nemzeti név és cím besorolásiadat-fájlok kialakításával.³ A UNIMARC besorolási formátum alapja a tulajdonnév elemekkel foglalkozó *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE, 1984; 2. kiad.: *Guidelines for Authority Records and References*, GARR, 2001), valamint a tartalomfeltárást célzó besorolási adatokat taglaló *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries* (GSARE, 1993). A két útmutató meghatározza a besorolási rekordok (authority record) és az utalótételek (reference record) adatelemeit.⁴

A UNIMARC rendezőelemek-formátum gépi csereformátumra képezi le a nemzetközi ajánlásokba foglalt tipikus „authority” adatelemeket. Ezek az adatelemek nélkülözhetetlenek az információk keresésénél, rendszerezésénél, azonosításánál. Az új kiadás beépíti az újabb nemzetközi egyeztetésekkel készült és elfogadott tanulmányok eredményeit. Figyelembe veszi a *Functional Requirements for Authority Data: Conceptual Model* (FRAD, 2009) entitásainál meghatározott attribútum-sémákat és a FRAD modellben specifikált entitáskapcsolatokat. A terminológia igazodik a véglegesített, 2009-ben az IFLA-könyvsorozatában nyomtatott formában is megjelentetett nemzetközi katalogizálási nyilatkozathoz (*Statement of International Cataloguing Principles, ICP*).⁵ A frissítés elsősorban a UNIMARC rekordokat előállító és használó közösség igényei szerint történik majd. A formátum fejlesztői ódzkodnak attól, hogy az alapul használt egyezményes dokumentumokban lefektetett elvektől eltérjenek. A bevezetőben hangsúlyosan szerepel az, hogy a fejlesztések során a nem-GARR, GSARE, FRAD és a nemzetközi szabványoktól más tekintetben eltérő katalogizálói elképzelésekhez és gyakorlatokhoz nem kívánunk igazodni.

Szemléletváltás

A csereformátum kialakításának kezdeti fázisa olyan korszakra esett, amikor az internet és a web még ismeretlen volt, a bibliográfiai leírások és a besorolási adatok munkaiigényes párhuzamos munkálatainak elkerülésére viszont jó megoldást jelentett az automatizált átvétel. Akkoriban ennek egyetlen módja a rekordok fizikai cseréje volt. Hogy az adatokat morfológiai szempontból is könnyűszerrel, gondolkodás és módosítás nélkül be lehessen ágyazni a befogadó rendszer bibliográfiai tételeibe és besorolási adatállományába, a legkézenfekvőbb megoldásnak a szabványosítás tűnt: a globálisan egységes vagy legalábbis egymással megfeleltethető adatszerkezet, valamint az egységesen használt egységesített besorolási névalakok bevezetése. A világháló elterjedésével és a gyors technológiai változásokkal azonban a bibliográfiai adatmegosztás új lehetőségei nyíltak meg, az osztott rendszerek az adatállományok távoli lekérdezését és a közös építés lehetőségeit is meghozta. Ezzel egyidőben viszont a besorolási adatokkal kapcsolatosan szemléletbeli hangsúlyeltolódások következtek be. A nemzetközi gyakorlatban ugyanis, az egységesség elérésére tett jelentős erőfeszítések ellenére, megvalósíthatatlannak bizonyult a nyelvenkénti, nemzetenkénti névvariánsok egyetlen, világszerte egységes formára hozása. Más szóval: *követhetetlennek bizonyult az abszolút egységesség elve*. A besorolási rekordok minimálisan kötelező adatalemeinek körét rögzítő IFLA dokumentumban⁶ már 1998-ban belátóan megfogalmazták, hogy a nemzetközileg egységes besorolási tétel-fejek alkalmazása „nem praktikus”. Az irat azt is leszögezi, semmi furcsa nincs abban, hogy a felhasználók a katalógusokban a számukra ismert és megszokott névformákkal szeretnék keresni, ezért inkább az volna célszerű, hogy a nemzeti bibliográfiák és könyvtárak a saját katalógusaikat a céljaiknak és felhasználóiknak leginkább megfelelő módon állítsák össze, a saját szabályaikkal igazodjanak ezekhez az elvárásokhoz. Más helyen is megerősítést nyert ez a vélekedés, azzal együtt, hogy a

besorolási rekordok fizikai cseréje helyett inkább azok összekapcsolásának (linkelésének) tulajdonítanak fontosságot.⁷

A keresési, egyeztetési, azonosítási, információszervezési, integrált bibliográfiai, katalógizálási problémák orvoslására, egészen a közelmúltig, áthidaló megoldást fontolgattak. Az entitások azonosítását numerikus, esetleg alfanumerikus kóddal (ISADN, International Standard Authority Data Number) kezelő rendszer lehetőségeinek feltételeit elmélyült tanulmányok, bizottságok, tanácskozások vizsgálták.⁸ A több mint harminc éve vissza-visszatérő szabványos azonosító megalkotásának ötletét azonban az IFLA munkacsoportja (IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records) 2008 tájékán végérvényesen elvetette.⁹ A hosszú fontolgatásnak az elméleti és megvalósíthatósági kérdések tisztázatlanságán kívül¹⁰ a VIAF (Virtual International Authority File) sikeres prototípusa,¹¹ illetve a webes névterek, a linkelési technológiák és a számítástechnológiával támogatott klaszterezési eljárások megjelenése vetettek véget.

A formátum felépítése

A UNIMARC besorolási adatok formátuma a MARC formátumok rendszeréhez tartozik, a szokásos *rekordfej*, *mutató*, *adatmezők* – *indikátorok*, *almezőazonosítók*, *adatelemek* – *összetevőkkel*.

A formátum adatmezői funkcionális szempontból adatszoportokat képeznek (tömbök, blokkok), ezeket a kézikönyv külön is listázza. Egy rekord felépítése a következő mező-csoportokból állhat:

- 0-- *Azonosítók adatszoport*: jelzetek a rekord és a rekordban leírt entitás azonosítására
- 1-- *Kódolt információk adatszoport*: állandó karakterhosszúságú kódok, a rekord vagy adatai különféle szempontú megjelölésére (előállítási adatok: az egységesített besorolási adat státusza, a katalógizálás

nyelve, transliteráció, karakterkészlet, a katalogizálás írásrendszere; az entitás nyelve; nemzetisége; a tárgyi hozzáférési pont kódolása; személynévnél az entitás neve, megkülönböztetett/nem megkülönböztetett név; földrajzi neveknél koordináták; testületi név típusa; szabályok: katalogizálási szabvány, tárgyszórendszer; egységesített cím típusa; a jelölt entitás fajtája: mű, kifejezési forma; a földrajzi térség kódja).

- 2-- *Kitüntetett hozzáférési pont adatcsoport:* a kitüntetett hozzáférési pont (authorized access point), az utaló hozzáférési pontja (reference access point) vagy az általános magyarázatos hozzáférési pont (general explanatory access point) információs blokkja.
- 3-- *Megjegyzések adatcsoport:* nyilvánosan is megtekinthető megjegyzések, amelyek 1) a rekordok közötti és egyéb hozzáférési pontok közötti összefüggéseket magyarázzák meg; 2) a besorolási rekordban leírt entitás azonosításához szükséges információkkal szolgálnak.
- 4-- *Variáns hozzáférési pont adatcsoport:* azokat a variáns hozzáférési pontokat tartalmazza, amelyekből a rekord hozzáférési pontjához visszavezető „lásd” utalótételeket kell elkészíteni.
- 5-- *Kapcsolódó hozzáférési pont adatcsoport:* a kapcsolódó kitüntetett hozzáférési pontokat tartalmazza, amelyekből a „lásd még” utalótételeket kell elkészíteni.
- 6-- *Osztályozás és entíástörténeti adatcsoport:* osztályozási jelzeteket és egyéb besorolási információkat tartalmaz, valamint a rekord hozzáférési pontjára vonatkozó entíástörténeti megjegyzéseket (létezés kezdete, vége, székhely, tevékenység stb.)
- 7-- *Más nyelvű/írású kitüntetett hozzáférési pont adatcsoport:* az ugyanabban a rekordban bejegyzett másik egyenrangú hozzáférési pont regisztrálásának helye, illetve kapcsolat olyan másik rekordhoz, amelyben ez a másik egyenrangú hozzáférési pont a kapcsolódó rekordban 2-- típusú

kitüntetett hozzáférési pont.

- 8-- *Forrásinformációs adatcsoport:* a rekord forrása, nem nyilvánosnak szánt katalogizálói megjegyzések
- 9-- *Nemzeti (helyi) használatra fenntartott adatcsoport:* a rekord előállítójának helyi vonatkozású adatai. A UNIMARC nem dolgozza ki ennek csereszabatos szerkezetét, hiszen ezek az információk nem képezik a nemzetközi érdekeltségű adatsere tárgyát.

Illeszkedés

Mirna Willer a formátum harmadik kiadását ismertető cikkében áttekinti az új módosításokat és kiegészítéseket, továbbá azt is, miképp illeszkedik a frissített formátum a FRAD modellhez és a nemzetközi katalogizálási alapelvekről szóló nyilatkozathoz.¹²

A változásokat a kötetben külön függelék is összefoglalja (*Appendix O*). A frissítések listája tartalmazza mind a 2., mind a 3. kiadás módosításait. A frissítések jegyzékének alapján láthatjuk például azt, hogy a második kiadástól szerepel az entitás nyelve és nemzetisége mező, a besorolási adat típusára vonatkozó információ, az életrajz vagy tevékenység leírására szolgáló mező, többféle utalófajta, a rekordhoz kapcsolható egyéb tételfejek (más entítások rekordjainak kapcsolóelemei), az elektronikus hozzáférés útvonala.

A harmadik kiadás változásainak legnagyobb része harmonizálás, kiegészítés, pontosítás, egyéb frissítés vagy módosítás eredménye. A FRAD-hoz való illeszkedés révén a formátum alkalmassá vált az FRBR, illetve FRAD modellben leírt entítások szerinti elhatárolásra és kezelésre (személy, testület, család, márkanév, kiadó/nyomda, tárgy). A módosított definíciók miatt néhány terminus technicus a kötet szövegében megváltozott (részletesebben szó lesz még róla a továbbiakban).

A formátumot kiterjesztették a besorolási rekord állandó azonosítóira, amelyeknek a világhálón

is jelentősége lehet (például URI), és a nemzetközi azonosítókra;¹³ továbbá a zenei incipitre; a különféle címtípusokra és azok nyelvi változataira; a kiadó/nyomda adatainak regisztrálására és névváltozataik kezelésére. Ezekre új hívójelű mezőt vagy almezőt vezettek be. A korábbi kiadásokban az ISADN-re fenntartott 015-ös mezőnél tájékoztatás található ennek a tervezett azonosítórendszernek az elvetéséről, az esetleges helyi használatú jelölések konvertálandók a 05- vagy 061 mezőbe.

Új jellemző az ugyanazon entitást jelölő, hozzáférési pontként felvett különféle „egységesített” névalakok, a szerteágazó katalógizálási konvenciók folytán keletkezett más-más formájú nevek összekapcsolása, egymás mellé rendelése és megkülönböztetett kezelése. További újdonság az „alap hozzáférési pont” („base access point”): a valódi tulajdonnév/fogalmi kifejezés-elemek elkülönítése a teljes besorolási adat (név+kiegészítők, egyéb megkülönböztető elemek) karaktersorától.

Rekordtípusok

A *UNIMARC Authorities* új kiadása háromféle rekordot (tételt) különböztet meg, ezek a következők, meghatározásaikkal együtt:¹⁴

„**Besorolási rekord** (Authority record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme a személy, testület, mű, márka, kiadó/nyomda, téma szerinti tárgy, hely, műfaj vagy egy fizikai jellemző kitüntetett hozzáférési pontja (authorized access point), olyan formában, ahogyan azt a katalógizáló szervezet megállapította. A kitüntetett hozzáférési ponton kívül a rekord szükség szerint tartalmazhat még megjegyzéseket; valamennyi olyan variáns és kapcsolódó hozzáférési pontot, amelyek utalókként szerepelnek; más nyelvű vagy írásrendszerű kitüntetett hozzáférési pontokat; osztályozó elemeket vagy az entitás történetére vonatkozó információt; a

felhasznált forrásokról szóló jegyzeteket stb.; tartalmazhatja az entításra vonatkozó azonosító információkért kezeskedő katalógizáló iroda jelzetét; a rekord állandó azonosítóját és a rekordban leírt entitást jelölő nemzetközi szabványos azonosítót.

Általános magyarázatos rekord (General explanatory record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme általában rövidítés, stilizált vagy más megjelenítési forma, amelyről a felhasználót átirányítja valamely általánosabb osztály vagy egy meghatározott kategória hozzáférési pontjához. Arra szolgál, hogy a felhasználót tájékoztassa az adott jegyzék, katalógus, bibliográfia stb. hozzáférési pontjainak jellemzőiről, azokról a konvenciókról, amelyek általánosan vagy egy meghatározott típusú hozzáférési pontnál érvényesülnek, illetve, segítsen felismerni az ilyen hozzáférési pontokat.

Utalórekord (Reference record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme vagy egy variáns hozzáférési pont vagy egy kitüntetett hozzáférési pont, a felhasználót a variáns hozzáférési pontról a megfelelő kitüntetett hozzáférési ponthoz irányítja (például „lásd” utaló), vagy a kitüntetett hozzáférési pontról a kapcsolódó [kitüntetett] hozzáférési pontokhoz juttatja el (például „lásd még” utaló). Az utalótétel-formátum csak a variáns hozzáférési pontokra vonatkozóan van kidolgozva.”¹⁵

A hozzáférési pontok típusai

Az egyik jelentős újdonság az, hogy a kézikönyv megkülönbözteti a hozzáférési pontok típusait. A típusok három féle szempont szerint különböznek el: (1) az általánosabb, tágabb rendszerbeli funkció szerint; (2) a rekordon belüli funkció szerint; és (3) más hozzáférési pontokhoz való viszonyuk, kapcsolódásuk szempontjából.

- (1) A „hozzáférési pont” az általánosabb szerepköröket tekintve három típusra válik:

Hozzáférési pont (Access point):

1. A tétel vezéreleme, amely a betűrendes besorolásnál elsődleges.
2. A leírásokhoz vezető, hozzáférési pontként használt kifejezés, tekintet nélkül a specifikusabb rendeltetéstől. A „kitüntetett hozzáférési pont”, a „variáns hozzáférési pont” vagy a „más nyelvű kitüntetett hozzáférési pont” közös, specifikuság nélküli általánosító megnevezése. (A régebbi magyar terminológiában megfelel a „besorolási adat”-nak.)
3. A név típusával együtt (például „tesztületinév hozzáférési pont”, „személynév hozzáférési pont”, „cím hozzáférési pont” stb.) a név típusa szerinti hozzáférési pontról lehet beszélni, anélkül, hogy annak funkciójára vagy más hozzáférési pontokhoz való viszonyára utalnánk.

Alap hozzáférési pont (Base access point) — A hozzáférési pont azon része, amelyik az entitás neve, bárminemű egyértelműsítő, minősítő vagy kiegészítő adat nélkül.

Számbavett hozzáférési pont (Controlled access point) — A besorolási rekordban rögzített hozzáférési pont. Beleértendő mind a kitüntetett, mind a variáns hozzáférési pont.¹⁶

- (2) A rekordon belüli funkció szerint kategorizált hozzáférési pontok a rekordtípusokból következően:

Kitüntetett hozzáférési pont (Authorized access point)

Utaló hozzáférési pontja (Reference access point)

Általános magyarázatos hozzáférési pont (General explanatory access point).

- (3) Más hozzáférési pontokhoz való kapcsolódás szempontjából:

[a] **Kitüntetett hozzáférési pont** (Authorized access point; hívójel: 2--)

[b] **Kitüntetett hozzáférési pont — más nyelvű és/vagy írásrendszerű** (Authorized access point in other language and/or script; 7--)

[c] **Kapcsolódó hozzáférési pont** (Related access point; 5--)

[d] **Variáns hozzáférési pont** (Variant access point; 4--)

[e] **Más írásrendszerű hozzáférési pont** (Alternative script access point; 4---, a megfelelő ellenőrző almezővel)

Terminológia, szemantikus adatkezelés

Az általános fogalomkészletet hozzáigazították a jelenlegi szakirodalom, a FRAD és az ICP szóhasználatához. Az „access point” került a „heading” helyére (*hozzáférési pont*, régebbi: „besorolási adat”, „rendszo”). „Authorized access point” használatos a „uniform heading” helyett (*kitüntetett hozzáférési pont* az „egységesített tételfej” / „egységesített besorolási adat” helyett).

Több új terminusra volt szükség: a rekordtípusok megnevezésénél, új vagy módosított elnevezésű mezőknél vagy az új almező-értékeknél. Ilyen változás például az ugyanazt az entitást megnevező, de a priorizált névforma tekintetében más-más nevet eredményező katalogizálási szabályzat kódolása a rekord szintjén, és az egyaránt szabványos névformák közötti ekvivalencia reláció kódolása.

Az adatok közötti kapcsolatok, relációk jelölésére és minősítésére kidolgozott fejezet teljes egészében új. Új kódot vezettek be a *§5 Kapcsolatvezérlő* almezővel („relationship control”, mely az előző kiadásokban „tracing control” terminussal szerepelt). Ezzel a 4-- és/vagy 5-- mezőkben megadott értékek kapcsolódásainak

milyensége fejezhető ki, attól függően, hogy egy adott nemzeti katalogizálási szabvány hogyan rendelkezik a névformák megszerkesztéséről és használatáról. A kapcsolatvezérlő nyomán automatikusan állíthatók elő a felhasználói nézetben megjelenítendő, az olvasót eligazító szövegek is (a „lásd”, „lásd még” típusú utalások sablonos kísérő szövegei).

Az utalók legegyszerűbb gépi előállításának módja az, ha a besorolási rekordba bejegyzett (számbavett) névváltozatokból keletkezik utaló, illetve az utalónak önálló rekordja. A *UNIMARC Authorities* „tracing”-nek nevezi a besorolási rekordnak azokat a „hozzáférési pont” részeit, amelyekből az utalótétel generálódik (ebből lesz a „reference”, illetve „reference record”), a megjelenítési nézetben egyúttal sablonos eligazító szöveget is szüleményezve.¹⁷ Utaló azonban előállítható a megjegyzés mező megfelelő strukturálásával is. A besorolási rekord, illetve az utalórekord erre szolgáló megjegyzés mezői a 305 (a besorolási rekord megjegyzés mezőjében tett szöveges „lásd még” típusú összetett magyarázatos utalás) és a 310 (az utalórekord megjegyzés mezőjében lévő szöveges „lásd” típusú összetett magyarázatos utalás). Ezek a helyeken szükség esetén összetettebb vagy részletesebb szöveggel lehet különböző utalásokat tenni, abban az esetben, ha nem elegendő az, ami az esetek többségében egy mechanikus átírányítással általában kielégítő lehet. A megjegyzés mező bővebb és összetettebb magyarázatot és útbaigazítást nyújthat a felhasználó számára, speciális információk közé foglalhatja az önálló formális tétellel is konvertálható névformát. Ez esetben a „hozzáférési pont” a megjegyzés szövegébe van ékelve. Bizonyos esetekben a variánsnak a 4-- mezőből való külön utalótétellel generálására nincs szükség, mert a rekordban a megjegyzés szövegébe metaadat-szinten, megfelelő almezőkkel tarkítva, a variáns forma hozzáférési pontja is be van ágyazva. Ilyenkor, a kapcsolatvezérlő kóddal („reference suppression code”) lehet szabályozni azt, hogy a besorolási rekord melyik részéből legyen utalótétel: a variáns/alternatív hozzáférési pontok 4-- vagy

5-- mezőiben megadott értékekből vagy a megjegyzés mezőben elhelyezett, az almezők révén innen kiragadható adatokkal kell-e a rendszernek csinálnia valamit. Ha az utalás általánosító, és nincs szükség reciprok tétel- vagy hozzáférési pont szintű kapcsolatok rögzítésére, akkor a variáns/alternatív hozzáférési pont mezője üres marad, egyedül a megjegyzés mezőben elhelyezett magyarázatos szöveg hozzáférési pontjából lesz általánosított útbaigazító információt hordozó tétel. Ehhez olykor példák bemutatása is társul, a példákat már egy másik, külön erre a célra kialakított mező tartalmazza (825).

Hasonló precizitással vannak kidolgozva a műentitás körébe tartozó minősítők, kapcsolatvezérlők (eredeti mű; változat; adaptáció; egész; rész; kiegészítés; előzmény; folytatás stb.). A személyek, testületek és családok illetve névformáik közötti relációkat egy külön bekezdés részletezi (leszármazott; ős; házassági kapcsolat; testvér; szülő; gyerek; tag; van tagja; alapító; alárendelt testület; nagyobb testület; tulajdonos stb.)¹⁸

A *UNIMARC Authorities* a HUNMARC-hoz hasonló érzékenységgel kezeli a „rendszo” (családnév, vezetéknev) és „egyéb elem” (keresztnev) névösszetevőket, szemben a USMARC-kal, illetve a MARC21 formátummal, ahol helyenként szerényebb metaadat-szegmentációval találkozunk. Közelebbi összehasonlítással:

- (a) HUNMARC **10\$aShakespeare, \$jWilliam 10\$aKovács \$jIstván**
- (b) UNIMARC **#1\$aShakespeare\$bWilliam #1\$aKovács\$bIstván**
- (c) MARC21 **1#\$aShakespeare, William 1#\$aKovács, István**

(a) A HUNMARC a **\$a** és a **\$j** almezőkkel fejez ki egy szokásos családnév+keresztnev összetételű nevet, az elől szereplő első pozíciójú indikátor a rendszer családnév voltát jelöli.

(b) A UNIMARC ugyanezt a szerkezetet használja, egy kis különbséggel az almezőjelnél: **\$a... \$b...**, előtte a második pozíciójú indiká-

tor kódolja a név szerkezetét a rendszó szempontjából.

(c) A MARC21 \$a almezőjének jelentése: „személynév”, az első pozíciójú indikátorral és a családnév utáni vesszővel jelölik a rendszó fajtáját és karaktereinek határát.

Köztes formátum lévén a UNIMARC bizonyos helyeken az információk kódolását racionalizálja: kevesebb almezőt és indikátort foglal magában, mint a vele párhuzamos nemzeti formátumok. Egyes vonatkozásokban viszont logikusabban jár el. Példaként említhetjük a családok, dinasztiák metaadatolását: más formátumoknál a „család” névtípus szemantikai jelölője a *személynevek kategóriáján belül* a rendszó indikátorok közül választandó ki. A MARC21 esetében ez a választék:

First Indicator (Első indikátor)

Type of personal name entry element

(A személynév rendszóavának típusa)

0 - Forename (Egyéni név)

1 - Surname (Vezetéknév)

3 - Family name (Család neve)¹⁹

Egy példa, HUNMARC személynév főtétel szerkezetbe ágyazva egy család-entitás jelölése:

30\$aEsterházy család

„Egyik kifogásunk e szerkezeti felépítéssel szemben az, hogy a *család* emberi fogalmaink szerint nem egyedi személy, miért is van akkor a *személynév* indikátorok között ez a kód?” A UNIMARC besorolási adatok között ez az adatfélése logikusabb elrendezésben, különféle szempontokból több külön hívójelű mezőben írható le. A szempontokat a különböző típusú hozzáférési pontok és azok rekordjai képviselik (220, 420, 520, 720), és a FRAD-dal összhangban a „család”-ot önálló entitástípusként lehet kezelni.

A szemantikus adatkezelés felé tartó jelentős lépés a második kiadástól jellemzően a „base

access point” bevezetése és megkülönböztetése. Az „alap hozzáférési pont” a besorolási adat szoros értelemben vett név része, a kiegészítő, egyediesítő információk nélkül. A lehetséges kiegészítő információk listáját a formátum részletesen tartalmazza, ebben a FRAD fogalmi modellhez idomul. E megkülönböztetésre azért van szükség, hogy kódolhatóvá válhasson az entitás nevének nyelve és a név írásrendszere, ugyanis a név nyelve és írásrendszere eltérhet a kiegészítő adatok (például uralkodói cím, foglalkozás, földrajzi objektum köznévi jelölése) nyelvtől és írásrendszerétől, ez utóbbiak rendszerint a katalógus alapnyelvén szerepelnek. A kézikönyv erre az alábbi példát adja:

200#1\$aNicolini da Sabbio\$bDomenico\$f15--to 160-?\$cprimeur-librarie

Az alapforma: \$aNicolini da Sabbio\$bDomenico. A név nyelve olasz, a katalogizálás nyelve viszont francia, ezért a \$cprimeur-librarie minősítő elem francia.²⁰ Az egyes elemek nyelvének kódolása a megfelelő kontroll almezőkben megadott értékekkel lehetséges.²¹

Összegzés

A UNIMARC besorolási rekord formátumának új kiadása a folyamatosan megújuló nemzetközi katalogizálási törekvésekkel tart szoros lépést. Ezért is érthető, hogy a formátum gazdagabban kidolgozott része a tulajdonnév besorolási adatokra terjed ki, a formátum alapját képező társdokumentumok ugyanis eddig erre a területre összpontosítottak. Az FRBR tartalmi feltárást, témajelölést modellező munkálatai 2005-től folynak (*Functional Requirements for Subject Authority Record, FRSAR*), e fejlemények néhány év múlva valószínűen a UNIMARC besorolási rekord-formátum egy újabb kiadásához vezetnek. Az egyes kiadások rendre kifinomultabb szemantikus keretstruktúrát építenek fel, logikai rendszerbe foglalva teremtik meg a besorolási adatok technikai kezelésének eljárásait. A for-

mátum rugalmasan engedi érvényesülni az egyes szabályok eltéréseit, összekapcsolhatóvá teszi a többnyelvű, más-más írásrendszerű adattárakat, érvényesülni engedi a különböző felhasználói körök igényeit, igazodik a logikaimodell-alapú információkezelési törekvések eredményeihez. A hazai besorolási formátumok és autorizáló adatok kezelését célzó fejlesztéseknél érdemes volna nemcsak figyelembe venni e formátum vívmányait, hanem közvetlen közreműködéssel részt is venni a UNIMARC-ot fejlesztők közösségi munkájában.

Dudás Anikó

Irodalom

A hálózati dokumentumok meglétének legutóbbi ellenőrzése: 2010. június 27.

ANDERSON, Dorothy: Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action. München : Saur, 1974.

DUDÁS Anikó (2002): A könyvtári névírás rejtelmei : egy lehetséges irányelv az ókori és a középkori személyek egységes besorolási adatainak létrehozásához. = Könyvtári Figyelő, 48. évf. 2002. 3. sz. 457–473. p. EPA URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00042/dudas.html>

DUDÁS Anikó (2005): A sorolási adatoktól a névtérig : a besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete. = Könyvtári Figyelő, 51. évf. 2005. 2. sz. 223–255. p. EPA URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00055/dudas.html>

KSZ/4.1. HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. Jóváhagyás: 2002. március. OSZK, http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/public/hunmarc.pdf

KSZ/5. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. 2005. http://www.ki.oszk.hu/old/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf

MARC21 Authorities. 2010 February. In: MARC standards. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office. <http://www.loc.gov/marc/authority/ad1xx.html>

[MLAR] Mandatory data elements for Internationally shared resource authority records : report of the IFLA UBCIM Working Group on minimal level authority records and ISADN / IFLA Universal Bibliographic Control and International

MARC Core Programme (UBCIM). Hague : IFLA, 1998. <http://www.ifla.org/VII/3/p1996-2/mlar.htm>

Statement of International Cataloguing Principles. February, 2009. IFLA [Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről]. <http://www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>

Ua. könyv formájában:

IFLA cataloguing principles: Statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary / edited by Barbara Tillett and Ana Lupe Cristán. - München: K.G. Saur, 2009. – (IFLA series on bibliographic control ; 37) ISBN 978-3-598-24285-4

TILLET, Barbara B. (2007): Numbers to identify entities (ISADNs -- International Standard Authority Data Numbers). = Cataloging & Classification Quarterly, 44. vol. 2007. 3. no. 343–361. p.

TILLET, Barbara B. (2008): A review of the feasibility of an International Standard Authority Data Number (ISADN) / prepared for the IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records ; ed. By Glenn E. Patton, 1. July 2008 ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section, 15 September 2008. <http://archive.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>

WILLER, Mirna (1994): A szabványosítás szükségessége a géppel olvasható katalogizálásban. Ford. KOVÁCS Emőke és VAJDA Erik. = Könyvtári Figyelő, 40. évf. 1994. 1. sz. 42–48. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1994/1/willer_h.html

WILLER, Mirna (2009): Third edition of UNIMARC manual: authorities format : how does it implement concepts from the FRAD model and IME ICC Statement of International Cataloguing Principles. = International Cataloguing and Bibliographic Control, 38. vol. 2009. 4. no. 68–70. p.

Jegyzetek

- 1 Vö. WILLER (1994). Az angol nyelvterületen kívül a felhasználók között olyan jelentős területi és kulturális lefedettséget képviselő felhasználók találhatók, mint Kína, Japán, Dél-Afrika, Franciaország, Portugália, Spanyolország, Olaszország, Oroszország és sok más ország Európából és a világ más tájairól. Jelentős egykori és mai nemzetközi szervezetek állnak a támogatók és terjesztők sorában: IFLA, UNESCO, UNISIST program stb. E programban közvetlen magyarországi szerepvállalásról nincs tudomásom.
- 2 UNIMARC Bibliographic (első változat 1977; legutóbbi ki-

- adás 2008); UNIMARC Authorities (1. kiadás 1991; 3. kiadás 2009); UNIMARC Holdings (2006; javítások 2007); UNIMARC Classification (folyamatban, 2000-ben történt csak szélesebb körű véleményeztetés; elkészült orosz adaptálása, amit folyamatosan frissítenek). Vö. UNIMARC Core Activity (UCA), IFLA honlap, <http://www.ifla.org/en/publications/unimarc-formats-and-related-documentation>
- 3 Az elv szerint a nemzeti bibliográfiák kompetenciájába tartozik meghatározni saját körükbe, illetve az országukban élő vagy a kulturális örökségük részeként számon tartott írók, személyek, testületek stb. egységesített névformáját, ezzel az adott névalakot mintegy szabványosnak lehet tekinteni, a nemzetközi használatot pedig ily módon egységesíteni. Vö. ANDERSON (1974): 47.
- 4 A terminusok megfeleltetése körül sok kérdés merülhet fel, különösen az „authority” „besorolási”-ra való fordítását illetően minden szövegkörnyezetben. Ismertetőm kereteit szétfejténi a terminológiai kérdések részletezése. Ahol lehet, a *KSZ/5. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai* c., 2005 júniusában jóváhagyott szabályzat terminológiáját igyekeztem alkalmazni.
- 5 A nyilatkozat szövege 2003-tól kezdve összesen öt IFLA által tartott katalogizálási szakértői tanácskozás eredményeként született. Az első tanácskozás után átdolgozásra közzétett *Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről* és a hozzá kapcsolódó *Szójegyzék* Berke Barnabásné fordításában magyarul is megjelent a *Könyvtári Figyelő*, 50. évf. 2004. 3. számában. A nyilatkozatot az évek során átdolgozták, a szójegyzékbe foglalt terminusok köre is változott, egyes szakaszokat kivontak, másokat hozzáadtak és van, amit módosítottak. A 2009-ben közreadott véglegesített változat szövegének magyar fordításáról nincs tudomásom.
- 6 MLAR (1998)
- 7 Vö. MLAR (1998):1. A GARR (2001): IX., a MLAR-ra hivatkozva megerősíti azt a véleményt, hogy a nemzetközi adatcserében az egységesített besorolási alakok alkalmazása messze áll a megvalósíthatóságtól és a felhasználói igényektől. TILLET 2008-ban közreadott beszámolójában és a UNIMARC Authorities 3. kiadásának bevezetőjében WILLER is kitér a két dokumentum megállapításaira.
- 8 Az ISA(D)N-nel kapcsolatos tervekről, a kód szerkezetéről, a vonatkozó szakirodalomról bővebben DUDÁS (2002): 460-461. és DUDÁS (2005): 228-229.
- 9 L. hozzá TILLET (2007) és (2008).
- 10 A nem tisztázott kérdések többek között: mit is azonosítana az ISADN: entitást (valóságosat, annak szurrogátumát esetleg a valóságosnak egy identitását) vagy névformát; egységesített névformát vagy minden névformát egyenként; a könyvtári alkalmazásokban megkülönböztetett entitások nem feltétlenül egyeznek meg a levéltárak, múzeumok, kiadók, jogkezelők által kezelt entitásokkal; milyen szervezeti keretek között lehetne működtetni az ISADN nemzetközi irodát; az azonosító kiosztásának, összekapcsolásának és feloldásának nehézségei; rendszerfüggőség; fenntartási költségek; a bibliográfiai intézetek mint adatgazdák és az általuk lefedett, a többszörösen lefedett, a le nem fedett vagy gazdátlanul maradó entitások; a nemzetiségi/nyelvi/területi/kulturális besorolás nehézségei; duplikálások elkerülhetlensége; meg nem különböztethető nevek; javítások, módosítások követése stb. Vö. TILLET (2007) és (2008).
- 11 VIAF: The Virtual International Authority File. A Kongresszusi Könyvtár, a német és a francia nemzeti könyvtár (Library of Congress, Deutsche Nationalbibliothek, Bibliothèque nationale de France) közös programja. Honlapja: <http://www.viaf.org/> A cikk írásának időpontjában 18 nemzeti könyvtári és egyéb személynév-korpuszt egyesít.
- 12 WILLER (2009)
- 13 Külön mezőt kaptak a következők: International Standard Text Code, ISTC, 050; International Standard Musical Work Code, ISWC, 051; International Standard Audiovisual Number, ISAN, 052; International Standard Recording Code, ISRC, 061.
- 14 Saját fordításban (D.A.)
- 15 UNIMARC Authorities (2009): 16.
- 16 Uo.: 16-17.
- 17 Uo.: 17.
- 18 Vö. uo.: 93-102.
- 19 Forrás: MARC21 Authorities
- 20 UNIMARC Authorities (2009): 17.
- 21 Leírását l. a kézikönyv 105-109. oldalán.

